TEMEL FIKRALARINDA "YARDIMCI ERKEK OYUNCU DURSUN" UN İŞLEVİ

In The Temel Jokes "Supporting Actor Dursun"s Role

Sıla AKDENİZ*

ÖZET

Fıkralar, edebî türler içinde gündelik hayatımıza belki de en çok girmiş ürünlerdir. Yeni oluşan arkadaşlıklara bir tebessüm katmak, gergin iş ortamlarını yumuşatmak, bazen örnekler vermek için sürekli başvurulan küçük hikâyelerdir. Bu türün içinde ise "Temel Fıkraları" bambaşka bir konumdadır. Temel fıkraları sürekli kendini güncelleyen sözlü ve artık yazıya geçmiş ürünlerdir. Bunun yanı sıra günümüzün en büyük paylaşım alanı olan İnternette binlerce "temel fıkrası" yazılı halde bulunmaktadır. Bu durum bile bu fıkraların ne kadar geniş bir sahaya yayıldığını gösterir. Adlandırmanın aksine bu fıkraların kahramanı sadece Temel değildir; bir de ona maceralarında eşlik eden, yardımcı erkek oyuncu olan Dursun vardır. İşte bu ödevde de Temel- Dursun ilişkisine değinilecek, başka fıkralarda bulunmayan bu "ikili kahramanlık" üzerinde durulacaktır. Bu durumun geleneksel Türk tiyatrosundaki temeli gösterilip, buradan yapılacak çıkarımlarla bu fıkralarda "Dursun"un işlevi açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler

Fıkra, Temel, Dursun, Geleneksel Türk Tiyatrosu

ABSTRACT

Among literary studies, joke is one of the most common types in our daily life. Jokes are sort of short stories which are frequently used in order to add a smile to daily conversations, to soften stressful work life or to exemplify a case. Especially "Temel Jokes" have a crucial place on account of the fact that they are continuously updated and printed versions are available. Furthermore, more than thousands of them can be found on websites. This proves that jokes are widely used. Although these jokes are called as Temel jokes, Temel has a companion whose name is Dursun. In this study, there will be shown the relationship between Temel and Dursun and there will be told about this bilateral heroism which doesn't exist in other jokes. There will be also shown the foundation of this situation on Traditional Turkish Theater and Dursun's role will be explained.

Key Words

Jokes, Temel, Dursun, Traditional Turkish Theater

Fıkra ile ilgili bir ödev yapılırken herhalde ilk yapılacak şey mizahın ve fıkranın tanımlarını yapmak olmalı. Gülmecenin, mizahın tanımı ile girelim söze. Mehmet Bayrak'ın *Halk Gülmecesi* kitabında aktardığına göre mizah ustalarından Aziz Nesin gülmeceyi şöyle tanımlıyor: Gülmece, seslendiği insanı, hangi oranda olursa olsun, sağlıklı olarak güldürebilen her şeydir. Çünkü güldürmek, gülmecenin [esas] işlevidir. Gülmecede bulunabilecek her türlü niteliklerin, görevlerin hepsi, güldürmek işlevinden sonra gelir. Bir oranda olsun güldürmeyen bir şey, gülmece değildir (13). Bu tanıma göre "Temel fıkraları"nı kesinlikle "gülmece" olarak nitelendirebiliriz; çünkü "temel fıkralarının" hepsinin bahsi geçen "bir oranda"n daha çok güldürdüğü ortak bir görüştür.

Ali Öztürk *Türk Anonim Edebiyatı* isimle kitabında fıkrayı yaşanmış olaylardan konusunu ve malzemesini alan, kısmen yazıya geçmiş olmakla beraber sözlü gelenekte yaşayarak gelişen edebi bir tür olarak tanımlar(221). Dursun Yıldırım ise *Türk Edebiyatında Bektaşi Fıkraları* isimli çalışmasında fıkranın

* Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi. (sila@bilkent.edu.tr)

malzemesi dile dayanan sözlü edebiyat mahsulleri arasında şekil ve muhteva bakımından kendine has karaktere sahip müstakil bir edebi tür olduğunu belirtir(1). Bayrak ise fıkranın evrenselliğine değinir.

Dünyanın neresine giderseniz gidin [fıkra] geleneği ile mutlaka karşılaşırsınız. İster yazılı edebiyatın gerçekleşmesinden önce olsun ister sonra, ister en gelişmiş toplumlarda olsun ister en ilkel, her dönemde ve her yerde geçerliliğini yitirmeyen başlıca kültür ürünleridir fıkralar. İnsanlar her dönemde ver her toplum düzeninde gereksinim duymuşlardır bu edebiyatı türüne(28).

Bu kendine has evrensel türün içinde "Temel Fıkralarının" ise bambaşka bir konumu vardır. Temel fıkraları hala geçerliliğini koruyan, sürekli kendini güncelleyen sözlü ve artık yazıya geçmiş ürünlerdir. Bunun yanı sıra günümüzün en büyük paylaşım alanı olan internette binlerce "temel fıkrası" yazılı halde bulunmaktadır. Bu durumlar bize bu fıkraların ne kadar geniş bir sahaya yayıldığını gösterir. Bu sitelerde bahsi geçen fıkralar "Karadeniz fıkraları", "Temel fıkraları" ya da "Temel- Dursun fıkraları" başlıkları altında sınıflandırılır. İşte bu ödevde de Temel- Dursun ilişkisine değinilecek, başka fıkralarda bulunmayan bu "ikili kahramanlık" üzerinde durulacaktır. Bu durumun geleneksel Türk tiyatrosundaki temeli gösterilip, buradan yapılacak çıkarımlarla bu fıkralarda "Dursun"un işlevi açıklanacaktır. Bu yüzden ilk olarak fıkra tipinin ne olduğunu açıklamak ve Türk fıkra tiplerinin tasnifine kısaca göz atmak yerinde olacaktır.

Yıldırım fıkra tipi ile ilgili olarak şunları der:

Türk edebiyatında -ister sözlü ister yazılı gelenekte olsun- bütün fıkralar şu veya bu şekilde halkın yarattığı herhangi bir fıkra- tipine bağlı olarak anlatılır. Fıkraların temel hususiyetlerinden biri de budur. Fıkra türünde tipleşme temayülü gösteren kişilerle gündelik hayatın çeşitli sahnelerinde karşılaştığımız ikinci dereceden tiplere de "alt tipler" adı verilebilir. Böylece her fıkrada bir "fıkra tipinin" olabileceğini kabul ederiz (16).

Saim Sakaoğlu'nun *Fıkra Tiplerinin Değişmesi* isimli eserinde de dediği gibi fıkra tipleri kendilerine yer veren fıkralarda devamlı olarak kaldı[ğı] ve tipi olduğu fıkraya sıkı sıkı bağlan[dığını] görüyoruz (447). Karadeniz fıkralarının da esas fıkra kişisi Temel'dir; ancak onunla birlikte birçok fıkrada değişmeden yer alan Dursun'da alt-tiptir. Bu yüzden esas tip olan Temel'in bu sınıflandırmalardaki yerini gördükten sonra alt-tip olan "Dursun"a değinilecektir.

Metin Karadağ *Türk Halk Edebiyatı Anlatı Türleri* isimli kitabunda fıkraların değişik tiplerden oluştuğunu belirtmiştir. Ona göre yaygınlık ve etkinlik kazanmış Nasrettin Hoca, Bekri Mustafa, İncili Çavuş gibileri dışında, fıkra kadrosunu toplumun her kesiminden insan oluşturabilir. Toplumun açıkça eleştiremediği hatta ulaşamadığı yöneticilerin, din adamlarının fıkraların sınır tanımayan alanlarına rahatlıkla alındığını ve Türk fıkra tiplerinin gerçek kimlik ve özellikleriyle de fıkralarda yer aldıklarını söyler (322). Genel olarak yapılan bu açıklamadan sonra fıkra tiplerinin tasnifi meselesine sıra gelir

Türk fıkra tiplerinin tasnifi konusunda ise en yetkin görülen tasnif Dursun Yıldırım'a aittir. Yıldırım, Türk fıkra türünde mevcudiyeti bilinen fıkra

tiplerini, ortaya çıkmış hususiyetleri göz önünde tutarak şöyle gruplandırır:

1. Ortak şahsiyeti temsil yeteneği kazanan ferdi tipler (Nasreddin Hoca, İncili Çavuş, Bekri Mustafa, Ahmet Akay)

2. Zümre tipleri (Mevlevi, Yörük, terekeme, tahtacı, köylü)

3. Azınlık tipleri (Rum, Yahudi, Hıristiyan)

4. Bölge ve yöre tipleri (Kayserili, Andavallı, Konyalı, Karadenizli)

5. Yabancı tipler (Fars Behlül, Arap Karakuşi)

6. Gündelik tipler (deli, cimri, kör, topal, kaynana, ana, baba, şair, ressam, doktor vb.)

7. Moda tipler (22).

Saim Sakaoğlu ise *Türkiye'de Mahalli Fıkra Tipleri* eserinde fıkra tiplerini şöhretlerine göre sınıflandırır.

1. Türkçe konuşulan bütün ülkelerde bilinen tipler: Nasreddin Hoca

2. Sadece bir- iki Türk ülkesinde bilinen tipler: İncili Çavuş, Esenpulat, Ahmet Akay

3. Sadece çok dar bir bölgede bilinen tipler (503).

Sakaoğlu bu son gruba "mahalli tipler" adı altında inceler ve bu gruba Konyalı Tayip

Ağa, Kastamonulu Murtaza, Mutlu Çivit Emmi, Ağınlı İbik Dayı ve Karadenizli Ramiz Yirmibeş gibi isimleri örnek gösterir. Görüldüğü gibi her iki tasnifte de Temel tipine yer verilmemiş, sadece Karadenizli demekle yetinilmiştir. Temel fıkralarının yaygınlığı göz önüne getirildiğinde bu durum biraz şaşırtıcıdır. Sakaoğlu, Karadeniz'in "mahalli tip"i olarak Ramiz Yirmibeş'i göstermiştir. Bu durumda "Temel" i fıkra tipi olarak nereye yerleştireceğiz? Ya da Temel mahalli bir tip mi yoksa ulusal bir tip midir?

Yıldırım, mahalli tip konusunda şunları söyler: Türk coğrafyasının küçük bölge ve yörelerinde tanınan, bilinen mahalli fıkra tipleri sadece o çevre halkı tarafından benimsenmişlerdir. Daha geniş alanlara yayılmamışlardır. Bunlara bağlı olarak anlatılan pek çok fıkra, zamanla kendilerinden daha ünlü fıkra- tiplerine bağlanarak anlatılır (26). Buna göre Temel mahalli bir tip değildir. Çünkü sadece Karadeniz Bölgesinin halkı tarafından değil tüm ülke tarafından sevilmiş, küçük çevreden çıkmıştır. Ancak Temel'in mahalli özellikler taşıdığı da su götürmez bir gerçektir. Bu fıkralarda konuşma dili, adetler, gelenekler, iklimsel, coğrafi özellikler vb. gibi yerli motifler vardır. O halde şöyle bir sonuca ulaşabiliriz: kaynağı ve doğuşu açısından mahalli; ancak çok sevildiği ve yayıldığı için de ulusaldır. Örneğin bazı internet sitelerinde "Karadeniz fıkraları" başlığı altında olmaları mahalliliğini, "Temel Fıkraları, Temel- Dursun fıkraları" şeklinde geçmeleri ise geniş kitlelere mal olduğunu gösterir.

Temel fıkralarının en şaşırtıcı özelliği ise iki kahramanlı bir yapıya sahip olmasıdır. Daha önce Yıldırım'ın da dediği gibi birçok fıkrada yan tipler vardır ancak onların hiçbiri Dursun kadar yerini sağlamlaştırmamıştır. Esas kahraman olan Temel, maceralarının çoğunu

Dursun isimli diğer kişi ile yaşar. Bu durumu farklı fıkralarda göremeyiz. Örneğin Nasrettin Hoca'nın yanında beraber maceralar yaşadığı bu şekilde kalıplaşmış birisi yoktur. Onun etrafındaki kişiler sürekli değişir, bazen eşeği, bazen komşuları, bazen de karısı olur. İncili Çavuş, Bektaşi fıkralarına baktığımızda da bunun gibi bir ikilik göremeyiz. Temel fıkralarında görülen bu iki kişinin

yaşadıklarına dayalı gülme ve eğlenme aslında Türk tiyatro geleneğinden aşina olduğumuz bir durumdur.

Karagöz, Hacivat ve Karagöz'ün birlikte oluşturduğu diyaloglar ve yaşadıkları maceralar üzerine kurulur. Diğer bir gelenek olan Ortaoyununda da durum değişmez. Bu sefer Hacivat'ın yerini Pişekâr, Karagöz'ün yerini Kavuklu alır. Bu oyunların komik unsuru iki kahramanın arasında yaşanan maceralara, diyaloglara, buradan doğan yanlış anlamalar sonucu ortaya çıkan akıl dışı durumlara dayanır.

Uğur Göktaş, *Dünkü Karagöz* isimli eserinde Karagöz ve Hacivat'ın özelliklerini şöyle anlatır:

Karagöz karakter itibariyle cesur ve gözüpektir. Bu yüzden birçok kereler başı çeşitli kişilerle derde girer. [Hacivat'ın söylediklerini] anlamazlıktan gelerek o kelimeyi kabul etmez, yeni bir mana verir. Perdede halkı temsil eder. Doğru dürüst bir iş sahibi değildir. Hacivat ise karagöz'e göre "mürekkep yalamış", her konuda az da olsa bilgi sahibi olan bir kişidir. Herkesin gönlüne göre şerbet vermesini bilir.(52)

Metin And, *Geleneksel Türk Tiyatrosu* isimli eserinde Ortaoyunu kişilerine değinir. Ortaoyununda ise Pişekâr, Karagöz oyunundaki Hacivat'ın karşılığıdır, oyun başıdır. Oyunu o açar, o yürütür ve o kapar (62). Hacivat gibi bilgili, diğer kahramana göre daha aklı başında bir tiptir. Kavuklu ise Karagöz oyunundaki Karagöz'ün karşılığıdır. Kavuklu ortaoyunundaki baş komiktir. Oyunu Pişekâr'la yöneten ikinci aktördür. Kavuklu her sürprizin içinde vardır, bilip de bilmezliğe, görüp de görmezliğe, anlayıp da anlamazlığa gelerek, oyunu geliştirir(62). Pişekâr ve Hacivat, daha bilgili, görgülü, mantıklı kişiler olarak karşımıza çıkarken, Karagöz ve Kavuklu cahil, saf, komik kişiler olarak çizilirler. Şimdiye kadar açıkladığımız durumların ışığında, Temel- Dursun Fıkralarında geçen ilişkilere ve buradan hareketle Dursun'un bu fıkralarda oynadığı rollere bakalım.

Örnek 1

Temel ve Dursun kahvenin önünde oturuyorlarmış. Bir turist gelmiş ve Temel'e İngilizce yolu sormuş. Temel' de ses yok Turist bu defa Almanca sormuş, Temel'de yine ses yok. Turist bu defa Fransızca konuşmuş, yine ses yok. İspanyolca, yine ses yok. Turist kızmış, bağırıp çağırdıktan sonra çekip gitmiş. Bunun üzerine Dursun Temel'e,

- Bir lisan öğrenmenin zamanı geldi galiba, demiş. Temel ise Dursun'a dönerek,

- Boşver, ne gerek var? Adam dünya kadar lisan biliyor ama derdini anlatabildi mi? demiş. 7

Bu örnekte küçük macera Temel, turist ve Dursun etrafında gelişir. Merkezde Temel ve turist vardır. Metin And'ın deyimiyle oyunu açan, geliştiren ve bitiren Temel'dir. Bu yanıyla Pişekâr ve Hacivat'a yaklaşır. Bu durumda ikinci kişi olan Dursun'un tıpkı Kavuklu ya da Karagöz gibi komiği yaratan kişi olması gerekir. Ancak fıkrada görüldüğü gibi komiği yaratan yine Temel'dir. Oldukça saf bir şekilde aslında kendi cahilliğinin, turistin çok dil bilmesinden daha üstün bir konumda olduğunu vurgulayarak komik unsuru ortaya çıkarır. O halde bu fıkrada Dursun'un işlevi nedir?

Anlatılan fıkraya dikkat edilirse Temel, vurucu espriyi, Dursun'un sorusundan sonra yapmıştır. Dursun'un sorduğu, mantıklı bir soru üzerine Temel ko-

miği yaratmıştır. Turistle Temel'in anlaşamazlığı tek başına olay yarattığı halde komiğe yer vermezken araya Dursun'un girmesi olayın gelişmesini sağlamıştır. Bu macerada Dursun turistin arkasından olaya müdahale ederek macerayı geliştirmiştir. O halde Karadeniz fıkralarında alt-tip olan Dursun'un ilk işlevi olayların gelişmesini sağlamaktır. Diğer bir işlevini ortaya çıkarmak için örnek iki ve üçü okuyalım.

Örnek 2

Temel ile Dursun iki tane at almışlar. Fakat devamlı karıştırıyorlarmış. Hangisi kimin atı belli değil. Bu yüzden Temel'in aklına parlak bir fikir gelmiş ve atın bir tanesinin kuyruğunu kesmiş. Dursun da ona inat diğer atın kuyruğunu kesmiş. Temel bu sefer atın bir tanesine boya ile işaret koymuş. Dursun ona inat diğer atın aynı yerine aynı boya ile işaret koymuş. Temel bakmış böyle olmuyor, Dursun'a:

- Dursun bak böyle olmayacak. En iyisi beyaz at benimki, siyah at da seninki olsun.

Örnek 3

Temel bir gün Dursun'a gidip,

- Dursun, senin makinen var, bana on iki tane vesikalık gerekiyor, çeker misin? demiş. Dursun da

- Çekerim ama benim makine boydan çeker, vesikalık nasıl olacak demiş ve başlamışlar düşünmeye. Sonunda Dursun'un aklına bir şey gelmiş ve

- Temel, sen sahile git, kumu kaz, içine gir omuzlarından aşağısı görünmesin, böylece vesikalık olur, demiş.

- Tamam demiş temel, Dursun makineyi almak için eve giderken o da sahile gitmiş. On iki tane çukur kazmış. Dursun gelmiş

- Salak niye on iki tane çukur kazdın? Ben on iki tane makine getirmiştim.

Şimdi de bu iki fıkrada yer alan Temel- Dursun ilişkisini inceleyebiliriz. Bu iki fıkrada ne Temel'i ne Dursun'u, geleneksel Türk tiyatrosunun Pişekâr'ı-Hacivat'ı yerine koyamayız. Çünkü ilk fıkrada olayı başlatan Temel (ilk kuyruğu keserek), geliştiren Dursun (inat yaparak), bitiren ise Temel'dir (atların farklı renklerde olduğunu açıklayıp komiği yaratarak).

İkinci fıkrada ise olayı başlatan Temel (makine sorarak), geliştiren Dursun (öneri vererek), bitiren ve komiği yaratan da Dursun'dur (diğeri ile dalga geçerek). Bu sıralamanın Pişekâr ya da Hacivat'ın kendi oyunlarındaki görevleriyle uyuşmadığı açıktır. Aynı zamanda Pişekâr ve Hacivat, içinde bulundukları bağlamın akıllı, okumuş, eğriyi doğruyu bilen kişilerdir. Partnerleri olan Kavuklu ve Karagöz hata yapacağı ya da komik duruma düşeceği zaman onu uyarırlar. Oysa bu anlatılarda ne Temel ne Dursun adı geçen kahramanların yerine geçebilecek akıllılığı gösterirler. Ayrıca Karagöz ve Kavuklu ne kadar saf olsalar da Temel ile Dursun'un düştüğü bu son derece komik ve kaba tabirle akılsızca duruma düşmez. Bu fıkralarda komik yaratan unsur da budur. Temel ve Dursun'un akıl yönünden olan noksanlıkları, Karagöz'ü ve Kavuklu'yu bile güldürecek niteliktedir. O halde Dursun'un "Temel Fıkralarındaki" ikinci işlevi, Temel'in beceriksizliğine ve saflığına katkıda bulunarak, abartı yaratıp komikliği arttırmaktır.

Üçüncü işlevi tespit etmek için aşağıda aktarılan dördüncü ve beşinci örneklere göz atalım.

Örnek 4

Bir gün Temel ile Dursun arabayla geziyorlarmış. Temel Dursun'a

- Bir bak bakalım, arabanın sinyalleri çalışıyor mu? Demiş.

Dursun bakmış ve şöyle demiş,

- Bir çalışıyor bir çalışmıyor.

Örnek 5

Temel ile Dursun ormanda kamp kurmuşlar. Bir ara Temel Dursun'a seslenmiş,

- Dursun şu ormanın güzelliğine bak.

Dursun şöyle bir etrafına bakmış,

- Ağaçlardan bir şey göremiyorum ki!

Bu son iki fıkra ise Ortaoyunu ve Karagöz biçimine en çok yaklaşmış olanlarıdır. Temel bu fıkralarda tıpkı Pişekâr gibi oyunu açar, Dursun'u yönlendirir. Dursun ise yaptığı safça bir hareketle komiği yaratarak macerayı sonlandırır. İncelediğimiz örnekler içerisinde Dursun en çok bu iki fıkra da Karagöz ve Kavuklu rollerine yaklaşmıştır. Dikkat edersek Temel, Karadeniz fıkralarında alışkın olmadığımız bir şekilde akıllı ve daha pasif bir pozisyondadır. O halde Dursun'un bu fıkralardaki üçüncü işlevi Temel'i akıllı gösterme amacı ile kurulan ve Temel'in pasif kaldığı, belki de yetmediği yerlerde ortaya çıkarak, fıkraya komik unsuru katmak ve anlatıyı canlandırmaktır.

Bütün bunlardan yola çıkarak gelenkesel Türk tiyatrosunun komik unsurunu oluşturan ikili çatışma durumun "temel fıkralarında" bir şekilde devam ettiğini;ancak farklı bir görünümüne büründüğü söyleyebiliriz. Gelenekteki kalıplar temel fıkralarında yoktur. Temel her aman akılsızca işler yapar ama bazı durumlarda Dursun onu geçer. Sessiz kalan ya da diğerine göre daha mantıklı olan konumunu bazen Temel bazen de Dursun üstlenir. Bütün bunlar gibi komik unsuru yaratan da fıkradan fıkraya değişir.

Sonuç olarak Dursun'un Temel fıkralarındaki Temel, Ortaoyunu ya da Karagöz'deki gibi her oyunda kalıplaşmış davranışları gösteren birisi değildir. Her fıkrada farklı bir görev yüklenen ama hep olan bir kahramandır. İncelediğimiz fıkralara göre Dursun'un Karadeniz fıkraları içinde üç işlevi vardır: Olayları geliştirip, gerilim yaratan kişi olmak, en az Temel kadar komik ve saf olarak abartı yaratarak güldürmek ve Temel'in arka plana alındığı

fıkralarda ön plana çıkmak. Bu özellikleri ile Dursun, Temel'le birlikte Türk fıkra geleneğinin içinde artık sağlam bir yer edinmiştir. Ancak Temel-Dursun ikilisinin, Karaogöz- Hacivat ya da Pişekâr- Kavuklu ikilileri gibi geleceğe kalıp kalmayacağı akılda kalan başka bir sorudur.

KAYNAKLAR

And, Metin. Geleneksel Türk Tiyatrosu. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1969.

Bayrak, Mehmet.*Halk Gülmecesi.* İstanbul: Yorum Yayınları, 1987.

Göktaş, Uğur. Dünkü Karagöz. İzmir: akademi Kitapevi, 1992.

Karadağ, Metin. *Türk Halk Edebiyatı Anlatı Türleri*. Balıkesir: Akademi Yayınları, 1996.

Öztürk, Ali. Türk anonim Edebiyatı. İstanbul: Bayrak Yayınları, 1985.

Sakaoğlu, Saim. "Fıkra Tiplerinin Değişmesi". Folklor ve Etnografya Araştırmaları (ayrıbasım). Anadolu Sanat Yayınları, 1984.

Sakaoğlu, Saim. "Türkiye'de Mahalli Fıkra Tipleri". *Türklük Araştırmaları Dergisi*, Sayı 7. İstanbul, 1993.

http://www.hayalevi.com/_f.asp?sayfa=11&grup=1

http://www.gulum.net/fikra/bolumler.php?op=goster&id=433